

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ (ТЕХНІЧНИХ) ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

ЛАЗЬКО Олександр Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових відносин Університету новітніх технологій

Стаття розкриває содержание поняття «електронное (техническое) средство доказывания». На основании анализа практического опыта делается вывод о необходимости законодательного закрепления данного средства доказывания. В результате проведенного теоретического исследования вносятся propositions по усовершенствованию гражданского процессуального законодательства Украины.

Ключові слова: доказ, доказування, засіб доказування, електронний (технічний) засіб доказування, електронний підпис, електронний документ.

Вступ

Основними принципами здійснення цивільного судочинства є принцип законності, гласності, змагальності, процесуальної рівності сторін, диспозитивності, справедливості тощо. Як відомо, реалізація цих принципів охоплює систему процесів, що мають бути чітко визначені на законодавчому рівні. Процес доказування, що представляє собою законодавчо врегульовану процесуальну і в той же час розумову діяльність осіб, які беруть участь у розгляді справи, спрямовану на визначення, витребування, збирання, закріплення доказів, а також представлення і оцінки їх судом на різних стадіях процесу, що спрямована на всебічний та повний розгляд справи по суті та прийняття обґрунтованого рішення, не є виключенням. Актуальність обраної нами теми зумовлено невинним розвитком технічної думки, удосконаленням засобів зв'язку та зберігання інформації, використанням комп'ютерної

техніки та інформації, що призводять до появи нових видів доказів, використання яких при здійсненні судочинства, введе на якісно новий рівень.

Основною метою даної роботи є обґрунтування необхідності сприйняття та перспектив розвитку електронних (технічних) засобів доказування у цивільному процесі України. У свою чергу, основними завданнями даної роботи є провести аналіз сучасної теорії доказування, визначити та сформулювати концепцію доказування з урахуванням особливостей електронних (технічних) засобів доказування.

Сьогодні цивільне процесуальне законодавство України не містить жодної норми щодо використання електронних (технічних) засобів, як окремого виду засобів доказування, а також в цілому не виокремлено порядок та особливості використання відомостей, що мають значення для справи та отримані шляхом використання технічних засобів. Аналіз доволі значної кількості робіт як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: А.Р. Белкіна, С.С. Бичкової, А.А. Власова, Д.П. Ватмана, М.А. Гурвича, Є.Г. Дріжчаної, В.О. Єлізарова, В.В. Молчанова, І.В. Решетнікової, Я.А. Розенберга, Т.В. Степанової, В.І. Тертишнікова, М.К. Треушнікова, Є.І. Фурси, С.Я. Фурси, Д.М. Чечота, М.С. Шакарян, В.М. Шерстюка, М.Й. Штефана, Т.В. Цюри, Ю.К. Юдельсона, В.В. Яркова та ін., присвячених інституту доказів та доказування у цивільному

процесі, свідчить, що не приділено належної уваги розробці теоретичного підґрунтя використання електронних засобів доказування під час здійснення судочинства у цивільних справах. Такий стан речей є цілком зрозумілим, адже розвиток технологій електронно-технічних засобів та пристроїв постійно знаходиться у русі, поява новітніх моделей потребує постійної уваги як з боку фахівців даної галузі знань, так і з боку науковців-правників стосовно зібрання, аналізу, узагальнення та висновків щодо можливості та доцільності використання даних здобутків науки та техніки в правовій сфері.

Разом з тим абсолютно вдало з цього приводу висловився А. В. Гордейчик, зауваживши, що широке використання технічних засобів у цілях відстоювання своєї позиції в суді вже зараз характеризує багато судових процесів, будучи як наслідком науково-технічного прогресу, так і закономірним результатом вдосконалення принципу змагальності. [1, с. 23] Так, електронні (технічні) засоби, що використовуються нами кожного дня під час вирішення побутових, життєвих, професійних та інших завдань, через свою поширеність серед користувачів та функціональні особливості, також можуть нести в собі доказовий матеріал, а інколи, через ряд особливостей відносно їх закріплення, отримання та відтворення інформації, даний засіб доказування може бути чи не єдиним доказом у справі, або мати більшу вірогідність та доказове значення в порівнянні з іншими доказами, що мають місце під час розгляду та вирішення конкретної цивільної справи.

Однак, на практиці найбільше складностей виникає під час використання документів, отриманих саме технічними засобами. Сьогодні електронний документ відносять до речового або письмового доказу. Однак, на нашу думку, варто приєднатися до позиції Горелова М.В., який вважає за необхідне віднести електронні докази до самостійної групи доказів вказуючи на специфічну форму їх отримання і закріплення [2, с.58-60]. Так, електронний документ необхідно відрізнити від письмового та будь-якого іншого доказу з урахуванням його відмінних ознак. По-перше, під електронними

документами слід розуміти будь-яку інформацію, що записана на перфокарту, перфоленту, карту флеш-пам'яті, магнітний або інший подібний носій, який можливо аутентифікувати та (або) ідентифікувати [3, с. 4]. Таким чином, електронний документ має специфічну форму, що, у свою чергу, може бути пред'явлений до суду. А форма виразу електронного документа (перфокарта, перфолента, карта флеш-пам'яті тощо) призведе до особливої форми дослідження та оцінки такого доказу з обов'язковим використанням технічних засобів. Тому виникає необхідність встановлення та правового закріплення порядку дослідження та оцінки електронного документа як доказу у цивільному процесі. Такий порядок, на наш погляд, є специфічним, оскільки електронний документ можливо копіювати необмежену кількість разів; його можливо передавати шляхом використання каналів зв'язку; ним може користуватись одночасно кілька осіб тощо.

По-друге, на сьогодні вже відомі приклади виникнення та розвитку підприємницьких відносин з використанням комп'ютерних технологій. Тобто мова йде про укладення правочинів через комп'ютерну мережу. Так, у разі виникнення спору щодо легітимності такого правочину, суд має виходити з формальних положень, а саме: письмова форма, підписи сторін та можливість чіткого встановлення сторони – контрагента. Таким чином, «електронний документ» можливо розглядати як повноцінний документ, оскільки: по-перше, екземпляр електронного документу може передаватись по електронній пошті всього за лічені секунди. Так, наприклад, оформлення замовлень через мережу Інтернет займає лічені хвилини. Креативність таких відносин обумовлена їх швидкістю. По-друге, наявність електронного підпису зумовлює чітке та безпомилкове визначення автора документа, а також гарантує його незмінність та цілісність, крім випадків хакерських атак на електронну мережу, що є злочином. По-третє, жодна особа не зможе від чужого імені відіслати фіктивний документ [4].

Заслуговує на увагу позиція Т.В. Цюри, яка ще у 2005 році запропонувала виділити

докази, отримані за допомогою технічних засобів. До таких зазначений автор відносить: звуковідеозапис; фотографії; інформацію, отриману через Інтернет; комп'ютерні програми, що ґрунтуються на комп'ютерній обробці поданого матеріалу [5, с. 42]. Так, підтримуючи зазначену позицію, С.Я.Фурса зазначила, що таке положення зумовлено тим аргументом, що в багатьох випадках такі висновки залежатимуть не тільки і не стільки від досвіду експерта або особи, яка застосувала техніку, скільки від досконалості програми, що застосовувалась, та надійності роботи самої комп'ютерної техніки. [6, с.259] Слід звернути увагу і на те, що з часом окремі докази втрачають свій зовнішній вигляд, якісну, а отже, й доказову ознаку. На відміну від будь-якого іншого доказу, електронний документ зберігається незмінним стільки, наскільки це може бути потрібним, але при умові його належного зберігання. Крім того, однією з основних ознак електронного документу як засобу доказування є відсутність прив'язки до конкретного матеріального носія. Технічні засоби дозволяють нам копіювати такий документ необмежену множинну кількість разів, користуватися ним у разі необхідності у будь-яку хвилину, що неможливо зазначити про інші засоби доказування.

Також слід звернути увагу і на електронні договори та можливість їх використання у цивільному процесі в якості електронного (технічного) засобу доказування. Так, електронно-договірні відносини у нашій державі набувають все більшої популярності. Зручність та швидкість електронної пошти та технологій Інтернет надають можливість миттєво укласти електронний попередній та основний договір. Крім того, якщо основні договори ще традиційно підписуються на папері, то оферти та попередні договори все більше і більше передаються в електронному варіанті для розгляду пропозиції та можливості внесення змін.

Слід зазначити, що, крім електронних договорів, інформація, що має відношення до справи може бути комп'ютерною. Комп'ютерна інформація – це фактичні дані у текстовому, графічному або іншому вигляді, що існують в електронному вигляді, зберігаються на відповідних носіях у формі,

що сприймається комп'ютерною технікою або людиною, та на основі якої, в установленому законом порядку, встановлюються обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [7]. У свою чергу, файлом є іменована область на диску або іншому електронному носії, в якому можуть зберігатися тексти програм, документи, вихідні дані, готові до виконання програми, малюнки тощо [7]. Таким чином, інформація, що містить факти та обставини, що можуть мати відношення до справи, може бути у вигляді комп'ютерної, однак хоча й може бути визначена належним доказом, однак недопустимим. Оскільки для пред'явлення інформації у такому вигляді законом не передбачена відповідна норма, а отже, і відповідний засіб доказування.

У сфері електронного документообігу відоме таке явище, як електронний підпис – дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних, що врегульовано Законом України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 [8]. Однак, слід відзначити, що дане визначення не передає всіх тонкощів технічної сторони даного явища, визначаючи більш понятійну характеристику та розкриває загальний зміст даного явища. У свою чергу, «електронний цифровий підпис» визначено як вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача [8]. Отже, електронний цифровий підпис це різновид електронного підпису.

Електронний підпис має дві процесуальні функції, що полягають в аутентифікації й ідентифікації такого підпису. З цією функцією пов'язано її значення як підстава презумпції авторства документу. По-друге, підпис документів електронним підписом дозволяє гарантувати їх цілісність та незмінність [9]. І знову виникає питання про те, яким чином можливо подати до суду електронний документ, завірений електронним підписом? І чи буде судом прийнятий така інформація та у якому вигляді?

Аналізуючи електронні засоби доказування варто відзначити, що вони частіше за все представляють собою певну процесуальну форму подання комп'ютерної інформації, яка має таку специфіку: інформація має значний об'єм та легко опрацьовується; комп'ютерна інформація, як правило без особистісна; даний вид інформації може знаходитись на CD, DVD диску або на електронному сховищі інформації; змінювати електронний документ можна лише за допомогою комп'ютера. Систематичне щоденне використання електронних документів призводить до не тільки можливості, а й необхідності їх використання як доказів у цивільному процесі. Разом із тим, останнє можливе лише за умови чіткого визначення даного виду засобів доказування на законодавчому рівні, зокрема, у ЦПК України. На наш погляд, законодавцю слід передбачити в ч.2 ст. 57 ЦПК України ще один вид засобів доказування – електронні (технічні), визначити перелік таких доказів за істотними ознаками, визначити порядок подання до суду, а також розробити відповідні правила їх належності та допустимості. При чому слід враховувати, зокрема: надійність засобу, за допомогою якого було підготовлено, збережено та передано електронний документ; надійність способу, за допомогою якого забезпечувалась цілісність електронної інформації; надійність способу, за допомогою якого можливо ідентифікувати його укладача; правильність способу фіксації відповідної інформації.

Слід відмітити, що у теорії цивільного процесуального права ще у 1999 році були визначені основні критерії допустимості комп'ютерних доказів. Зокрема були сформульовані наступні критерії: документ виданий комп'ютером тоді, коли той використовувався постійно для накопичення та обробки інформації у будь-якому виді діяльності, що виконувалась у той же часовий період; у цей період інформація поступала на комп'ютер у звичайному порядку; весь період роботи над документом, комп'ютер функціонував належним чином; інформація у документі відображає інформацію, що потрапила у комп'ютер звичайним чином. [10, с. 178] Аналогічної думки дотримується Фурса

С.Я., яка зазначила, що одним з основних критеріїв електронного доказу є можливість визначити та ідентифікувати джерело, за допомогою якого отримано цей доказ. [11, с. 61]. Тобто, посилання на специфічну форму закріплення електронного доказу за допомогою цифрового, звукового і відеозапису дає підстави вважати, що докази отримані завдяки застосуванню електронних засобів, слід визначити самостійним видом засобів доказування. Саме тому, на наш погляд, питання щодо правового регулювання порядку використання електронних документів, електронного підпису, Інтернет інформації, як засобів доказування у цивільному процесі є не лише актуальними, а й необхідними.

Горелов М.В. надав визначення електронного доказу. Так, електронними доказами є обставини про факти, що мають значення для справи, виконані у формі цифрового, звукового та відеозапису.[12, с. 8] Слід підтримати такий підхід до визначення поняття електронного доказу, з якого витікає певна класифікація електронних доказів на види, зокрема електронні докази можуть бути виконані у цифровій формі; звуковій формі; формі відеозапису. Концепцію подальшого розвитку інституту доказів в контексті науки та практики цивільного процесуального права України, на нашу думку, найбільш вдало охарактеризувала Фурса С.Я., а саме, розвиток новітніх технологій та принципів формування інформаційного суспільства на початку ХХІ сторіччя дозволяє стверджувати, що з часом саме електронні засоби доказування будуть поступово витіснити інші. Крім того, диверсифікація джерел отримання інформації та перехід на нові формати її обміну призведуть до розширення кола електронних (інформаційних) засобів доказування в сучасному та майбутньому судочинстві [6, с. 316-317].

Висновки

Отже, варто відмітити, що розширення кола засобів доказування дозволить зробити процедуру розгляду та вирішення цивільних справ більш ґрунтовною та оперативною, що зменшить кількість судових помилок та скоротить зайві часові витрати, а також дозволить найліпше захищати права осіб.

АНОТАЦІЯ

Стаття розкриває зміст поняття «електронний (технічний) засіб доказування». На підставі аналізу практичного досвіду робиться висновок про необхідність законодавчого закріплення даного засобу доказування. За наслідками проведеного теоретичного дослідження внесено пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Підсумовуючи дослідження електронних (технічних) засобів доказування, варто відзначити, що хоча й на законодавчому рівні таке правове явище, як «електронні (технічні) засоби доказування», відсутнє, на практиці, доцільність його використання вже не викликає сумнівів. Так, ЦПК України у переліку засобів доказування має містити електронні (технічні) засоби доказування, що надасть цивільному судочинству нових можливостей у сфері судового захисту та наблизить науку та практику цивільного процесуального права до розвитку сучасного суспільства. Відмітимо, що, з точки зору законодавчого врегулювання, перелік засобів доказування, визначений у ч.2 ст. 57 ЦПК України, є вичерпним. Однак, електронний (технічний) засіб доказування виступає одним із сучасних джерел інформації, що суттєво відрізняється від інших засобів доказування у цивільному процесі. З практичної точки зору, використання електронних (технічних) засобів доказування у цивільному процесі значно полегшить процес доведення та оптимізує часові витрати на здійснення правосуддя. Зокрема, мова йде про можливість використання електронного документа без прив'язки до матеріального носія, що вимагають чинні положення ЦПК України, з огляду на допустимість доказів.

Література

1. Гордейчик А.В. Допустимість доказательств в гражданском и арбитражном процессах / А.В.Гордейчик. – Хабаровск: издательство хабаровской краевой типографии «Риотип», 2000. – 124с.
2. Горелов М.В. Электронные доказательства в гражданском судопроизводстве России: вопросы теории и практики /М.В. Горелов //

SUMMARY

The article explains the content of the notion electronic (technical) proof means. On the basis of the practical experience analysis, the conclusion is made about the necessity of legislative consolidation of such proof means. According to the theoretical investigation carried out, some propositions are made to improve civil process legislation of Ukraine.

Юриспруденція: теорія і практика. – 2005. – № 11. – С. 58-60

3. Грунюшкина С.А. Возможность использования «Электронного документа» как средства доказывания в гражданском процессе. / Доклад на VII Международной конференции «Право и Интернет» / Режим доступа: [www/ifar.ru/pi107/](http://www.ifar.ru/pi107/)

4. Сергеев К. Компьютерная экзотика, или электронный договор / Режим доступа: konst@law.tuchel.ac.ru

5. Фурса С.Я. Докази і доказування у цивільному процесі : Науково-практичний посібник / С.Я.Фурса, Т.В. Цюра. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2005. – 256с.

6. Цивільний процес України. Академічний курс: підручник для студентів юрид. спец.вищ.навч.закл. / [С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.В. Гетманцев та ін.]; за ред. С.Я.Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – 848с.

7. Компьютерная информация как доказательство по уголовному делу / Режим доступа: [www/russianlaw.net/law/doc/a96.htm](http://www.russianlaw.net/law/doc/a96.htm)

8. Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 № 852-IV/Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 36, ст.276

9. Ворожит С.П. Процессуальное значение электронной подписи / Доклад на Международной конференции «Право и Интернет» / Режим доступа: www.ifar.ru/pi/09

10. Решетникова И.В. Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И.В.Решетникова, В.В. Ялков. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – 312с.

11. Фурса С.Я. Отзыв на диссертацию Горелова М.В. / С.Я.Фурса // Юриспруденція: теорія і практика. – 2005. – № 11. – С. 60-62

12. Горелов М.В. Электронные доказательства в гражданском судопроизводстве России: вопросы теории и практики: автореф. дисс. на соискание научной степени канд. юрид.наук.: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.В.Горелов – Екатеринбург, 2005. – 21с.